

K založení Dědictví Komenského

Dr. JAROSLAV KOJZAR,
Praha

Je známo, že české učitelstvo sahalo v minulosti často k svépomoci, když své kulturní potřeby nemohlo prosadit a uskutečnit úřední cestou. V této svépomoci se osvědčovaly jeho schopnosti, obětavost, solidarita, úsilí o pokrok ve školství a povýšení vlastního stavu, slovem vlastnosti, které se označovaly jako učitelský idealismus. Nebude pak jistě sporu o tom, že jedním z nejstarších a nejvýznačnějších svépomocných podniků, v nichž se tyto vlastnosti projevily, bylo Dědictví Komenského. Svou šedesátiletou činností (1892—1951) prokázalo, že šlo o čin potřebný, který významně přispěl k odbornému růstu a kulturnímu rozhledu učitelstva.

Dědictví Komenského vzniklo 7. srpna 1982, tedy v období, které bylo charakterizováno jako jedno „z nejrušnějších období intelektuálního života u nás“, založeného už předchozím vývojem (Nejedlý). Vznik četných kulturních a osvětových spolků, obnovení české univerzity, rukopisné boje a řada zakladatelských činů (Národní divadlo, ČAVU, velký naučný slovník aj.) charakterizují rozmach veřejného života i všech oborů národní kultury včetně vědy, která se vymaňovala z vlivu romantického nacionalismu a tradicionalismu, usilovala o emancipaci z jednostranné závislosti na vědě německé a obracela se k novým myšlenkovým proudům ve světě, rozšiřujíc tak své obzory. Postupně nabýval v ní převahy pozitivismus se svým kriticizmem a střízlivým realismem. Byla to ovšem i doba prohlubujících se společenských rozporů sociálních i národnostních, rozpadu buržoazního tábora a politické diferenciaci, vzniku nových politických stran a pokusů o formulaci politických programů a zejména i doba masového rozvoje dělnického hnutí, které strhávalo k politické aktivitě i jednotlivce z řad inteligence. Také učitelstvo žilo v té době čilým organizačním a ideovým životem. Mělo za sebou řadu velkých sjezdů, na nichž rostlo sebevědomí a utužovala se solidarita v jeho řadách, budovalo své zemské organizace, vydávalo více než desítku učitelských časopisů, mělo už i své noviny, které akcentovaly zejména zápas za hmotné požadavky (Nejedlý¹), svádělo boj za práva české školy a svobodu učitele, čelilo národnostnímu útisku a vlivu církve, který byl znova posílen školní novelou z r. 1883. Jako ve vědě vůbec usilovali i čelní představitelé učitelstva o emancipaci českého pe-

dagogického myšlení ze závislosti na pedagogice německé a uváděli k nám nové myšlenkové směry. Ideový ruch znamenal i sebeuvědomovací proces, v němž si učitelstvo ujasňovalo své postavení, úkoly v práci mimoškolní, poměr k rodině, společnosti, politice a politickým stranám a v němž zrál i jeho kulturní program, přijatý už na sjezdu v r. 1903.

V r. 1892 se učitelstvo chystalo oslavit 300. narozeniny J. A. Komenského. Přípravy se konaly nejen ve větších centrech, ale možno říci, že ve všech učitelstevských jednotách. Přípravovaly se veřejné oslavy i oslavy na školách, které měly mít v pondělí 28. března feriální den²⁾). Uvažovalo se o zřízení učitelského muzea pod názvem Komenium, o založení nadace Komenského, z níž by byli podporováni studující učitelství, připravovány různé památníky i řada drobnějších akcí, v nichž se projevovala iniciativa korporací i soukromých firem. Výtěžek těchto akcí měl být většinou věnován veřejným účelům. Pro velká slavnostní shromáždění v Praze (Národní divadlo, Rudolfinum) byla zajištěna účast významných umělců (Fibich, Krásnohorská aj.). Zvláštní důraz byl položen na vydání velkého Komenského životopisu včetně životopisu pro širší veřejnost (Šmaha) a některých prací o Komenském (Klika).³⁾ Také Maticе evangelická zvaná Comenium, která se zasloužila více o vydání spisů Chelčického, vypsala k jubileu cenu na bibliograficko-kritický přehled důležitější literatury o Komenském a populární životopis. Do poroty, která měla práce posoudit, byli jmenováni mimo jiné univerzitní profesori Goll a Masaryk. Masaryk sám proslovil 7. března přednášku, v níž zhodnotil Komenského pedagogiku a filozofii v kontextu jeho snah nápravných a jeho historický význam vůbec. Také Jednota filosofická vypsala cenu na práci O poměru Komenského k souvěké filozofii. V porotě zasedali profesori Durdík, Goll a Masaryk. V jubilejním roce vyšla též kniha J. Kaprasa nazvaná Stručný nástin J. A. Komenského dušesloví, kterou kladně posoudil Fr. Krejčí.⁴⁾ Je konečně známo, že v tomto roce se zrodila myšlenka vydat veškeré Komenského spisy, kterou pak později začalo uskutečňovat moravské učitelstvo.

Z rozsáhlých příprav se stávalo zřejmým, že oslavy by se mohly stát velkou národní manifestací s politickým a protivládním podtextem. Proto je rakouská vláda na školách zakázala. Zákaz, který „roztrpčil“ a „rozechvěl náš národ do hlubin duše“, nebyl přes protesty učitelstva a veřejné správy odvolán. Veřejné oslavy se však konaly a hold „velikému Čechu“ vzdala „všecka města česká, všecky dědiny, všecky korporace vlastenecké“.⁵⁾

Myšlenka učitelského nakladatelského podniku vznikla na půdě Besedy učitelstevské. Byl to jeden z nejstarších spolků, který sdružoval učitelstvo města Prahy a okolí. Spolek vydával časopis stejného jména a mimo obvyklou spolkovou činnost věnoval se svépomoci. Zřídil jednak odbor Bolzanův, který podporoval učitelstevské sirotky, a odbor pro zřizování a vydržování konviktů pro venkovské studenty z učitelstevských rodin. Návrh na zřízení nakladatelského družstva jako dalšího odboru spolku přednesl na schůzi 16. ledna 1892 jeho jednatel a spoluredaktor časopisu J. Dolenský. V provolání, které na základě jeho referátu časopis uveřejnil, bylo řečeno, že družstvo by vydávalo spisy, které by byly „nepostradatelnými v knihovně každého učitele“, dále vlastní časopis, spisy pro mládež, populární spisy pro lid, vůbec „spisy nesoucí se ku po-

vznesení školství našeho národního a ku povznesení vzdělanosti lidu vůbec“.) Provozní kapitál měl být získán z členských podílů ve výši 5 zlatých, zaplacených jednou provždy. Každý člen měl nárok na vydané spisy za členskou (výrobní) cenu, zbytek nákladu měl být prodáván nečlenům za běžnou cenu krámskou, vyšší asi o 70 procent. Čistý výtěžek měl být věnován zčásti jmenovaným odborům spolku, zčásti měl zůstat v pokladně jako kmenové jmění a zbytek rozdělen podílníkům. Provolání uzavírala optimistická výzva k zasílání přihlášek, abyste „ještě do prázdnin měli spis laciný, který si sami vydáte“.

Provolání mělo pozitivní ohlas. Už koncem ledna zaznamenal časopis sloupec souhlasných projevů a počátkem února vyslovil přesvědčení, že družstvo je zajištěno. Konstatoval, že během tří neděl se přihlásilo 700 členů, jejichž počet vzrostl během dalších dvou týdnů na 1100 a překročil tak předpoklad, který kalkuloval s tisícem členských podílů. Původní návrh byl pak rozšířen v tom smyslu, že družstvo sdrúží též pedagogické spisovatele a spisovatele pro mládež, z nichž většina se už přihlásila. Už 20. února byli pozváni přihlášení členové k poradě o stanovách. Na této poradě byl „s nadšením“ přijat návrh, aby družstvo „pyšnilo se jménem Dědictví Komenského“. S odůvodněním, že by mohlo být chápáno jako obchodní podnik, bylo rozhodnuto, že část výtěžku nebude rozdělována podílníkům, ale že jim místo toho budou poskytovány další spisy zdarma nebo pod výrobní cenu. Předběžně bylo plánováno pět spisů ročně, o jejichž vydávání se budou starat redakční sbory. Návrh stanov byl pak skutečně uveřejněn v příštím čísle, které vyšlo 10. března, a to s výzvou, aby jednotlivci i organizace zasílali k němu připomínky. Návrh obsahoval 12 paragrafů, v nichž byl vymezen účel družstva, stanoveny prostředky, jimiž se účelu dosahuje, podmínky členství, práva a povinnosti členů, způsob správy aj. V svolání ke stanovám bylo zdůrazněno, že budou vydávány jen spisy „cenné“, že úkolem redakčních sborů bude pozvednouti „na vysoký stupeň dokonalosti“ pedagogické písemnictví a písemnictví pro mládež i lid. Tomu budu sloužit i ceny, které bude možno vypisovat.

Brzy nato se 25. 3. konala porada, na níž byl návrh projednán. Kromě přihlášených členů v Prahy a okolí se jí zúčastnilo i 16 členů z venkovských jednot. Z dvanácti došlých připomínek byly nejzávažnější tři návrhy, které shodně žádaly, aby Dědictví Komenského bylo odloučeno od Besedy učitelské a stalo se podnikem všeho učitelstva. Po pohnuté diskusi byl návrh přijat, Besedě učitelské jako iniciátorce byla za to přiznána dvě místa ve správním výboru. Jinak byly v návrhu učiněny jen dílčí změny. Členství bylo omezeno na učitele a z korporací na knihovny, místní a okresní školní rady, učitelské sbory a spolky. Členský podíl pro korporace byl stanoven na deset zlatých. O nových členech měly rozhodovat každý rok valné hromady, a to bez omezení jejich počtu. Definitivní návrh byl pak předložen ke schválení. Místodržitelství však připsalo ze dne 4. 5. návrh zamítlo. Vedle dílčích formálních výhrad namítalo zejména, že z všeobecně vymezeného účelu spolku není zřejmé, nebude-li zasahovat též „na půdu politiky“ a nejde-li o podnik spíše obchodní či živnostenské povahy. Je nasnadě, že zákaz byl motivován především politickými obavami, které vyvolávalo už jméno Komenského a ohlas jeho jubilea v učitelské i širší veřejnosti. Návrh musel být proto pozměněn a doplněn o pa-

ragraf, v němž bylo řečeno, že Dědictví Komenského nevydává politické spisy a na schůzích vylučuje rokování o věcech politických (§ 5). Doplněný návrh byl pak 5. 6. znova předložen místodržitelství, které jej schválilo výnosem z 27. června, č.j. 65 477. Přípravný komitét mohl tedy svolat ustavující valnou hromadu, která se konala 7. srpna 1892.

Poslání a činnost Dědictví Komenského, literárního sdružení učitelského, charakterizují stanovy zejména v § 2 a 3. Účel spolku (§ 2) byl široce vymezen takto: Spolek má za účel přispívati všemožně ku zvelebování školství a vzdělávání mládeže sdělováním a vydáváním laciných spisů obsahu didakticko-pedagogického a vědeckého vůbec, diagramů, obrazů a jiných vyučovacích prostředků, hudebnin a učebních knih, jakož i spisů pro mládež a spolu podporovati snahy Odboru Bolzanova a Odboru pro zřizování a udržování konviktů, pobočných to spolků Besedy učitelské v Praze, na prospěch sirotků učitelských a studujících synů a dcer učitelských. Účelu toho domáhá se spolek (§ 3) a) rokováním o záležitostech literatury pedagogické a písemnictví pro mládež v občasných hromadách, b) sdělováním a vydáváním spisů a pomůcek vyjmenovaných v § 2, kteréž buď pak zdarma, nebo za snížené ceny členům svým dává a nečlenům za krámské ceny prodává, a to dílem ve prospěch odborů při Besedě učitelské, dílem ve prospěch svého účelu. K tomu bude čas od času vypisovati ceny na nejlepší díla z oborů jmenovaných, c) podporováním členů svých při sdělování jmenovaných spisů a pomůcek učebních, d) zařízením spolkové knihovny a opatřováním dle možnosti pramenů a pomůcek spisovatelům k jejich pracím literárními k účelu spolku podnikaným.

Další paragrafy stanov jednaly o prostředcích spolku (4), podmínkách členství, právech a povinnostech členů (6–11), o správě spolku (14), o výboru (15), jednotlivých funkcionářích (16), o valných hromadách (17) aj. Závěrečný 19. paragraf stanovil, že v případě, že by se spolek rozešel, připadne jmění rovným dílem jmenovaným odborům při Besedě učitelské. V čele spolku stál podle stanov jedenadvacetičlenný výbor, jehož starostu a 18 členů volila každý rok valná hromada, zbývající dvě místa byla přiřčena zástupcům Besedy učitelské. Výbor volil ze svého středu nadpoloviční většinou hlasů místostarostu, jednatele, pokladníka, účetního, redaktory, expeditora a knihovníka.

Valná hromada se konala současně se sjezdem pedagogických spisovatelů a spisovatelů pro mládež. V zahajovacím projevu zdůraznil předseda přípravného komitétu J. Dolenský, že Dědictvím Komenského se splňuje „tužba“ učitelstva, která mu přináší nejen zisk mravní, ale i výhody materiální. Jestliže bylo spočítáno, že učitelstvo vydává za knihy kolem 300 tisíc zlatých ročně, ušetří svépomocí, která se uskutečňuje na poli „nejobsáhlejším“, zhruba polovinu této částky. Dolenský také zahájil debatu o stavu pedagogické literatury. Byla v ní vyslovena řada podnětů, avšak spíš povahy praktické, metodické. Jednomyslně byla zdůrazněna potřeba ročenky, která by zachycovala veškerou pedagogickou produkci. Z jednotlivých námětů byl vysloven požadavek, aby na základě pozorování a jiných materiálů bylo zpracováno dílo o národním vychovatelství, aby byly vydávány i populární vychovatelské spisy pro širší veřejnost (rodiče), dále příručky ze všech předmětů vyučování, příručky pro přípravu učitelstva ke zkouškám na školy měšťanské, zdůrazněna potřeba pe-

dagogické čítanky, životopisů velkých pedagogů aj. Také správní výbor, který zasedal 11. září, poukazoval na prvním místě na důležitost spisů „řázu vychovatelského“ a spisů metodických a vedle ročenky zdůraznil potřebu zpracovat dějiny českého školství. Na své další schůzi dne 29. října přijal pak k vydání první publikaci, a to práci Petra Durdíka O vychování na základě mravním. Současně zřídil redakční sbory: 1) pro ročenku, 2) pro pořízení dějin národního školství, 3) pro zpracování národního vychovatelství, 4) pro vydávání populárních spisů vychovatelských, 5) pro zpracování příručních metodických spisů, 6) pro spisy vědecké, 7) pro vydávání spisů pro mládež a další, které spisek L. Horáka o Dědictví Komenského ani neuvádí,⁷⁾ patrně proto, že zvláštní činnost nevyvíjely. Obdobně bylo diskutováno o stavu literatury pro mládež.

Prvním starostou Dědictví Komenského se stal Fr. A. Zeman, jednatelem Fr. Pavík a místostarostou Boh. Patera.⁸⁾

Dědictví Komenského se tedy uskutečnilo od prvního podnětu úctyhodně rychle, ale vstupovalo do života s širokým programem, v jednotlivých bodech i vcelku nevyhraněným a nevyjasněným. Tento program neobrázel podněty a snahy ve vědeckém životě, které vycházely z obnovené univerzity a jimž klesl cestu nově založený časopis Atheneum. Tento časopis, jehož deset ročníků vyšlo v letech 1883 — 92, si vytkl za úkol „stopovati veškerou činnost vědeckou“, domácí i cizí, poskytovat tak „obraz vědeckého vývoje co nejplněji“, a to úvahami, referáty, zprávami i kritickou hlídkou, a tak podněcovat vlastní vědeckou tvorbu.⁹⁾ V r. 1885 uveřejnil známý Masarykův článek Jak zvelebovati naši literaturu naukovou?, který měl velký ohlas a znamenal „jeden z nejkrásnějších programů, jaký kdy byl u nás vytvořen“ (Nejedlý). Článek vycházel z rozboru současného stavu české vědy a jejích nedostatků, obsahoval jednak řadu podnětů a praktických rad, jak tyto nedostatky překonat, jednak několik návrhů zakladatelského charakteru, které se zčásti brzy uskutečnily (ČSAV, naučný slovník). Tento článek a časopis vůbec zaujal nepochybně i jednotlivce z řad učitelstva, učitelské čtenáře Času, kteří sympatizovali s reformními snahami českého realismu. V jejich světle musil se jevit vydavatelský program Dědictví Komenského příliš mělký a neperspektivní. Nepřekvapí proto nespokojenost, spíše může překvapit, že se ozvala na venkově. Už na sklonku roku 1892 uveřejnila Česká škola za redakce Mrazíkovy manifest literárního odboru učitelské jednoty v Polici nad Metují, jehož autorem byl učitel J. Petr. Přínos manifestu zaznamenal Horák v uvedeném spisku, když ukázal, že kladl Dědictví Komenského „základy hlubší a cíle vyšší“. Učitelstvo musí hledat podle manifestu prostřednictvím pedagogické literatury cesty „k vyššímu obecnému a modernímu vzdělání, aby zesílilo své postavení ve společnosti národní“. Manifest proto doporučoval, aby Dědictví Komenského vydávalo především spisy z pedagogiky a dějin metodiky, ale i z psychologie, etiky, logiky, biologie a jiných věd společenských a přírodních, jimiž by se učitelstvo dopracovávalo „vyšších a širších obzorů myšlenkových“. Požadoval dále vědecký časopis, vydávání spisů Komenského v moderní úpravě a doporučoval, aby v Dědictví Komenského byli soustředěni nejlepší pracovníci, kteří by z něho vytvořili učitelskou akademii.

Horák nezaznamenal však druhý dokument, který manifest rozváděl, kon-

kretizoval a zejména hlouběji zdůvodňoval a který přišel z téže jednoty. Byl to záznam diskuse „o nynějším stavu naší literatury pedagogické a úkolech Dědictví komenského v naší organizaci spolkové a literární“, která se uskutečnila na schůzi literárního odboru polické jednoty dne 5. listopadu 1892. Vycházel na pokračování počátkem nového ročníku České školy z pera V. Černého, přítele J. Petra.¹⁰⁾ Už název článku, ale zejména duch obou projevů a podněty, které přinášely, prozrazují, že pisatelé znali zmíněný Masarykův článek, ba je možno říci, že to, oč on usiloval ve vědě, se snažili prosazovat v oboru pedagogiky.¹¹⁾

Východiskem rozsáhlé úvahy, která je zřejmě dílem V. Černého, byl poměr učitelstva k současnému myšlenkovému ruchu, který otevřel „celý nový svět myšlenek a snah“. Soudil, že heslem „převážné většiny“ české inteligence se stala „reforma v politice, literatuře, ve vnitřním životě,“ že však „reformní pokrokový duch“, který rozvířil hladinu kulturního a veřejného života, zasáhl „nejméně obor pedagogický“. Učitelstvo, které si osobuje „jedno z předních míst“ v řadách vzdělanců, „neví nic“ o světě moderních snah a otázek, které hýbají lidstvem a čekají na své řešení, a neuvědomuje si, že musí k nim zaujmout stanovisko, neboť jde o otázky „budoucnosti národa“. Ideový život učitelstva musí proto podle autora dostat nový, modernější obsah. V té souvislosti konstatoval, že „naše“ odborná literatura už pro svůj úzce školský charakter nedostačuje potřebám učitelstva a musí si do budoucna klást „cíle vyšší a dalekosáhlejší“. Předním úkolem je „svést podstatné myšlenkové proudy ve vědě pedagogické a v příbuzných oborech do našeho národa a naší slovesnosti“ a pracovat v tom směru soustavně a promyšleně. Tento svůj názor odůvodňoval mimo jiné i změnami v pojmu výchovy, která není jen věcí rodiny a vychovatelů, ale celé společnosti, od níž ji nelze oddělit. Pedagogika se proto „nalézá v úzkém svazku s celou encyklopedií věd a umění, z nichž čerpá své poznatky a poučky“. Ale nejenom to: člověk je sice tvor společenský, ale současně částí přírody. Učitel by měl proto znát zákony, jimiž je společenský život „ovládán“, tedy sociologii, a neopomíjet ani vědy přírodní, na nichž je založeno moderní poznání. Z nich doporučoval „aspoň biologii“ pro její sepětí s psychologií a dalekosáhlý význam praktický. V tom spatřoval Černý jeden z úkolů Dědictví Komenského. Na otázku, kde vzít vhodné spisy, odpovídal, že tam, kde nebude možno počítat s domácími odborníky, které by mělo Dědictví Komenského vyhledávat, je třeba se po vzoru jiných národů obrátit k překladům děl cizích, které až dosud učitelstvo postrádalo, a tak mu unikaly cenné myšlenky. Proto „soustavná bibliotéka světových autorů pedagogických i z věd příbuzných by měla být předním článkem“ vydavatelského programu. Je třeba stále upozorňovat, zdůrazňoval autor, že jedním „z hlavních úkolů učitelstva“ je osvojovat si výtěžky světové vědy, čerpat ze světových literatur a „takto doplňovati své obecné a odborné vzdělání“. Pak i hlas učitelstva ve věcech školských bude mít váhu a učitelstvo zaujme „důstojnější místo“ v naší „národní organizaci“. V těch souvislostech připomenul, že i učitelstvo se musí zbavovat jednostranné závislosti na pedagogice německé a obracet se k jiným kulturám. k pedagogice, psychologii, a filozofii západní, zvláště anglické.

Jistě právem poukázal Černý na „nezdravé“ zbožňování autorit a „nehoráz-

né“ nadsazování v posudcích, které bylo v oboru časté a na něž upozornil i časopis Atheneum. Proti tomu zdůraznil význam přísné kritické práce, bez níž se nelze zbavovat nedostatků. Závěrem vyjádřil několik konkrétních připomínek k vydavatelskému programu, jak byl nastíněn na valné hromadě. Tak jednoznačně odmítl vydávání příruček pro přípravu ke zkouškám na měšťanské školy, vyslovil pochybnosti o oprávněnosti praktických metodických příruček, poukazuje na to, že praktičnost často zastírá podceňování teorie, která je „rozumem pedagogiky“, jako nereálný označil námět zpracovat dílo o národním vychovatelství, kritizoval velký počet redakčních sborů, které mu znamenaly „tříštění“ práce aj.

L. Horák v citovaném spisku ostatně potvrzuje, že původní široce založený vydavatelský program Dědictví Komenského nebyl v řadě bodů v prvním období plněn. Podnětné myšlenky Polických se začaly uskutečňovat až v druhém pětiletí, kdy do správního výboru přicházeli noví pracovníci, žáci už Lindnerovi, v čele s Mrazíkem, který vynikal úctyhodným rozhledem po literatuře domácí i cizí, zejména západní. Vedle něho byli to zejména J. Tůma, dlouholetý starosta, A. Janů, V. Černý, J. Černý, J. Petr, z pražských učitelů známý V. Beneš, K. Buzek a další. S uskutečňováním nových podnětů souvisela i snaha, aby se Dědictví Komenského stalo věcí všeho učitelstva a mohlo se opírat o celou učitelskou obec. Ve správním výboru dostalo se proto postupně zastoupení zemským učitelským spolkům. Do tohoto období patří také úsilí o vlastní časopis, který by mohl snahy Dědictví Komenského účinně podporovat. Je známo, že se jím staly Pedagogické rozhledy, vydávané až dosud literárním a pedagogickým odborem ústředního spolku, a to počínaje desátým ročníkem. Časopis, který plnil zpočátku i úlohu ročenky, získal záhy ke spolupráci přední představitel univerzitní vědy (Čáda, Drtina, Kádner) a stal se centrem pedagogického ruchu a střediskem informací o pedagogickém dění doma i ve světě. Porozumění, které i Dědictví Komenského našlo ve vědeckých kruzích univerzitních, považuje Horák jistě právem za charakteristický rys jeho vývoje. Dodejme jen, že toto porozumění charakterizuje učitelské hnutí vůbec.

Horák poukazuje dále na hlubší pohnutky, které vedly ke vzniku Dědictví Komenského a které v přípravných úvahách nevystupovaly tak do popředí. Spatřuje je jistě právem v úsilí probudilejší části učitelstva o vyšší vzdělání a v nespokojenosti s jeho dosavadním stavem. Připomeňme v té souvislosti, že v důsledku školní novely byly učitelské ústavy reorganizovány a učitelské vzdělání okleštěno. Nový statut z r. 1886 omezoval obsah a rozsah některých předmětů i rozsah zkoušek, rozšiřoval naopak výuku náboženství aj. a kladl důraz na praktický ráz vzdělání. S rostoucí nespokojeností sílila snaha o reformu, která koncem devadesátých let vyústila už v požadavek vysokoškolského vzdělání pro všechny učitele národních škol. Vyšší vzdělání se tak stalo kulturní potřebou učitelstva, která vyvolala i svépomocné řešení. Jubilejní rok byl k tomu příležitostí více než vhodnou.

Horák připojuje ke svému spisku, bohužel bez letopočtů, přehled všech vydaných publikací do konce r. 1912, rozdělených do jednotlivých řad, jak je uvedl J. Müller, jeden z jednatelů Dědictví Komenského, ve svém slovníkovém

hesle (Pedagogická encyklopedie, I.). Z přehledu je zřejmé, že nejnplodnější období nastalo až po roce 1900. Zatímco v prvních deseti letech bylo vydáno 26 publikací (v prvním pětiletí jen 10 méně významných knih), vyšlo v dalším období do konce r. 1912 víc než 120 titulů. Celkem vydalo Dědictví Komenského za 20 let činnosti na 150 publikací, z toho 30 knih pro mládež. Svým 3426 členům, z nichž bylo v té době 2901 učitelů, 20 školních inspektorů, 71 profesorů a 334 korporativních členů, rozeslalo tedy na 120 levných a hodnotných knih. Kvalitativní rozvoj Dědictví Komenského provázal i růst členské základny.

Ve světle této bilance se zdá proto kritika Učitelských novin, kterou přinesly v r. 1910,¹²⁾ poněkud přísná. V nepodepsaném článku projevil jeho autor nespokojenost se stavem pedagogické literatury, v níž shledal četné mezery. Nedostatky se mu jevily tím závažnější, že učitelské ústavy neposkytovaly vzdělání, jakého učitel potřebuje. Tak konstatoval, že chybějí ročenky, přehledy o školství, encyklopedie, životopisy velkých pedagogů, řádné dějiny pedagogiky, málo se pracuje v dětské psychologii, nepovšimnuty zůstávají vady učebnic, čítanek aj., což vše bylo sotva možné přičíst k tíži Dědictví Komenského. Autor sice konstatoval, že už existuje řada institucí, které by měly se starat o nápravu, ale usoudil, že iniciativa, a tedy i hlavní odpovědnost patří Dědictví Komenského. Podle názoru pisatele nevydává dost knih, které učitel potřebuje, jeho práce se třští, knihovna klasiků postupuje jen pomalu, zatímco by bylo třeba vydávat i novější a nejnovější autory apod. Je nasnadě, že některé výtky byly oprávněné, avšak kritika, v níž autor nenašel větu, jíž by ocenil vykonanou práci, nepřesvědčuje. Spíše nastoluje otázku, zdali jistá nedůvěra, s níž Učitelské noviny sledovaly vznik Dědictví Komenského, v listě ještě nepřežívala.

Slibný rozvoj Dědictví Komenského značně zabrzdila první světová válka. Nesnáze, které podvazovaly jeho činnost, jsou patrné z jednatelské zprávy L. Horáka, předložené valné hromadě v r. 1922.¹³⁾ Zpráva navazuje na bilanci z r. 1912, zachycuje i první poválečná léta a poskytuje tak obraz činnosti Dědictví Komenského v dalším desetiletí.

Z omezení, které si vynutila válka, bylo to zejména dočasné, avšak bolestivé zastavení Pedagogických rozhledů (1914), které začaly vycházet znova až v posledním válečném roce. Zastavena byla též Česká mysl, orgán Jednoty filosofické, kterou vydávalo Dědictví Komenského od r. 1911 a kterou se po nezdařeném pokusu už nepodařilo natrvalo obnovit. Omezena byla pochopitelně i vydavatelská činnost. Pro odpor knihkupců musilo se Dědictví Komenského dokonce uchýlit na čas k tomu, že své publikace vydávalo jako přílohu svého Věstníku¹⁴⁾ a rozesílalo je tak předplatitelům. Nejslabší byla vydavatelská činnost v letech 1916–1917, kdy vyšlo jen 10 titulů, z toho 4 knihy pro mládež. Pozvolné oživení nastalo v r. 1918, avšak ani v prvních poválečných letech nebyla situace příznivá. Vysoké náklady na vydání každé publikace se projevovaly v nedostatku provozního kapitálu, který Dědictví Komenského opatřovalo jen s nesnáze, obracejíc se o pomoc i k učitelstvu. Avšak jistá nevůle mezi jeho vedením a vedením učitelstva byla příčinou, že řešení se protahovalo. Naproti tomu potěšitelný byl zájem učitelstva, který se projevil růstem členské základny. V r. 1917 mělo Dědictví Komenského 3743 členů, v roce následujícím 4196 a koncem r. 1921 už 7495.

Celkem vydalo Dědictví Komenského v třetím desetiletí své existence na 90 titulů, z toho víc než 30 knih pro mládež. Tento obor tvoří vůbec významnou položku v jeho činnosti. Zásluhou Dědictví Komenského dostala se do rukou dětí a mládeže řada děl významných umělců od M. Alše až po M. Majerovou a V. Nezvala.¹⁵⁾

Náš článek umožňuje čtenáři učinit si zatím předběžný obraz o založení, programu a činnosti Dědictví Komenského v první polovině jeho existence. Doplnit tento obraz a zhodnotit význam tohoto nesporně významného svěpomocného počínu učitelského zůstává proto úkolem, výzvou i přáním, aby k stému výročí v r. 1992 našlo Dědictví Komenského svého historiografa.

POZNÁMKY

¹⁾ Úřední ankety o učitelských platech v r. 1893 se zúčastnili zástupci Ústředního učitelského spolku v čele s Frumarem.

²⁾ Podle školského zákona měly školní rady právo povolit tři feriální dny v roce.

³⁾ Srov. zprávy a oznámení v *Besedě učitelské*, 24, 1892.

⁴⁾ *Atheneum*, 10, 1892—3, s. 48n. Zde též záznam přednášky a oznámení o vypsání cen. *Atheneum*, 8, s. 123, 9, s. 193n a s. 256.

⁵⁾ *Hold velikému Čechu a učitelů národů J. A. Komenskému*. *Beseda učitelská*, 24, 1892, s. 192—94. Výnos c.k. místodržitelského presidia ze dne 6. 3. zakazoval feriální den na školách, školní slavnosti a sborovou účast žactva na slavnostech „korporacemi nebo spolky k účelu tomu pořádaných“. Tamtéž, s. 183.

⁶⁾ *Zřídme si nakladatelské družstvo učitelské*. Tamtéž, s. 41—42.

⁷⁾ Horák, L.: *Dvacet let práce v Dědictví Komenského: 1892—1912*. Dědictví Komenského 1913.

⁸⁾ O průběhu příprav a ustavení Dědictví Komenského srov. četné články, zprávy a oznámení v citovaném ročníku *Besedy učitelské*.

⁹⁾ *Atheneum*, 1, 1883—4, s. 1.

¹⁰⁾ *Z Police nad Metují*. *Česká škola*, 15, 1893, s. 50—51, 66—67, 82—83, 98—99, 114—15.

¹¹⁾ Potvrdil to J. Tůma, který ve svých vzpomínkách vylíčil, jak k projevům politickým došlo, a ukázal na jejich ideové zdroje. *Český učitel*, 28, 1924—25, s. 655—57.

¹²⁾ *Naše literární nedostatky*. *Učitelské noviny*, 29, 1910—11, s. 660—63, 682—84.

¹³⁾ *Třetí desetiletí Dědictví Komenského 1912—1922 s výroční zprávou za r. 1921*. *Věstník Dědictví Komenského*, č. 2—3, 1922. Zvláštní otisk. V Praze v červnu 1922.

¹⁴⁾ *Věstník Dědictví Komenského* začal vycházet v r. 1903.

¹⁵⁾ Nezvalova korespondence s Dědictvím Komenského vyšla v souboru *Korespondence Vítězslava Nezvala. Depeše z konce tisíciletí*. Praha 1981, s. 118—24.